

5. Právo a vlastnictví /ochrana vlastnictví, pozemková reforma/ (JUDr. Mgr. Ondřej Horák, Ph.D.)

Obsah kapitoly

Vlastnictví mezi vědou a ideologií
 Vlastnictví a vlastnické právo – pojmy a významy
 Výlučnost, nedílnost, nedotknutelnost?
 Z pramenů:
 Vybraná literatura:
 Výběr z pramenů a literatury /společný všem kapitolám/:

Text kapitoly

*„Proti soukromému majetku staví se do popředí osoba lidská.
 ... Ne majetek je účel, nýbrž člověk.“ Jaromír Sedláček*

Vlastnictví mezi vědou a ideologií ↑

Vlastnická problematika už tradičně přitahovala zvýšenou pozornost filozofů, právníků a politiků. Vlastnictvím byl zdůvodňován vznik společenské smlouvy/státu (J. Locke) či původ nerovnosti mezi lidmi (J. J. Rousseau); bylo prohlašováno za nedotknutelné a posvátné právo (čl. XVII Deklarace práv člověka a občana) i za krádež (P.-J. Proudhon). Ústřední roli hrálo vlastnictví také v materialistickém myšlení a pojetí dějin (K. Marx, B. Engels). Ačkoliv jsou výše uvedené názory vytrženy ze souvislostí, ilustrativně dokládají význam a současně i různá hodnocení této tradiční a důležité instituce.

Zevrubně se vlastnictví věnovali také všichni naši přední civilisté, ať už byli orientováni historicko-právně, pozitivisticky/normativisticky nebo marxisticky. U neznámějších z nich, jako byl Antonín Randa, Jan Krčmář, Jaromír Sedláček či Viktor Knapp, se navíc jednalo o jejich práce stěžejní – jak kvalifikační (Knapp, Sedláček), tak i korunující celoživotní dílo (Randa, Sedláček), a současně o téma, ke kterému se při různých příležitostech opakovaně vraceli. Přesto nebo právě proto je tato problematika stále otevřená a v jistém smyslu také kontroverzní. Za zmínku by stál třeba jen jejich poměr k římskoprávní tradici – od vyzdvihování „věčně bujarého kmene práva římského“ (Randa) až po brojení proti „romanistické veteši“ (Knapp).

Vlastnictví a vlastnické právo – pojmy a významy ↑

Vlastnictví jako způsob přivlastňování je neodmyslitelně spjatý s každou lidskou společností a nejednou v dějinách bylo jeho opodstatnění hledáno v lidské přirozenosti, rozumu či bohu. Zdá se být sice nepochybné, že kategorie typu „moje“, „tvoje“ či „naše“ jsou dány apriorně a že jsou vlastní každému lidskému společenství, formy vlastnictví se však proměňují, a pojem vlastnického práva je tak úzce provázán s vývojem společnosti (řečeno slovy prof. Sedláčka je odrazem vztahu jedince a společnosti). Pokud se pokusíme o odvážné zobecnění, tak můžeme v zásadě rozlišit dva základní přístupy k vlastnictví:

- 1) přístup „mocenský“: vlastnictví jako „nejsvrchovanější“ právní moc, jako právo výlučné dispozice, což asi také nejlépe odpovídá římskému klasickému chápání vlastnického vztahu;
- 2) přístup „sociologický“: vlastnictví jako soubor oprávnění, lze jej proto dělit, což bylo charakteristické jak pro feudální, tak i komunistické chápání vlastnických vztahů.

Teoretické uchopení těchto dvou koncepcí odkazuje v evropském právním myšlení až do 14. století k předním postglosátorům Bartolovi de Saxoferrato a jeho nejvýznamnějšímu žákovi Baldovi de Ubaldis. Oba sice vycházeli z římskoprávních textů, dospěli však

k odlišným definicím vlastnického práva: zatímco Baldus kladl u vlastnických vztahů důraz na mocenskou, tak Bartolus na uživatelskou stránku. Tyto dvě definice sváděly a dodnes svádí v jistém smyslu „boj“, v současné Evropě však nepochybně vítězí přístup „mocenský“, který je právně méně komplikovaný a současně vhodnější pro řešení sporů, i když realitě odpovídá jen minimálně a je dán pouze pojmově.

Některé otázky spojené s vlastnictvím považujeme za natolik samozřejmé, že nás zřejmě ani nenapadnou, jako je např. původ jeho pojmenování, který bychom intuicí kladli až někam do dávnověku. Asi nás proto překvapí, že vzniklo – stejně tak jako řada jiných – poměrně nedávno. K formování moderní české terminologie totiž došlo až v éře osvícenství a národního obrození, přičemž bylo úzce provázáno s prací na překladech rakouských zákonů na přelomu osmnáctého a devatenáctého století a zejména pak občanského zákoníku (ABGB). To je dobře sledovatelné právě u termínů „vlastnictví“, resp. „vlastnické právo“, které se v rejstříku právního pojmosloví navíc objevily až překvapivě

pozdě.

Vlastnictví bylo ve středoevropském prostoru nazýváno ve středověku různě: užívala se latinská označení *proprietas* a *dominium* nebo německá *Eigenschaft* a *Eigenthum*, u nás a v okolních zemích najdeme především podobu *hereditas, ius hereditarium*, česky „dědictvie“ (pro vlastnictví nemovitých věcí). Tento pojem má být odvozen od slova „dědina“ a odrážet stav někdejšího kolektivního vlastnictví.

Přestože všichni překladatelé vycházeli ze stejného základu („eigen“ – „vlastní“), výsledek se různil: „vlastněnství“, „vlastenství“, „vlastnost“ či později také „vlastnota“ a navíc mohl u téhož autora kolísat. Moderní termín „vlastnictví“ byl nakonec vytvořen až Josefem Jungmannem v jeho česko-německém slovníku z 30. let 19. stol., záhy byl užíván v dobové odborné literatuře a o jeho obecné rozšíření se pak zasloužil především Šemberův překlad *ABGB* z roku 1862. Za hodno zaznamenání také stojí, že generace obrozenců se pokusila o rozlišování vlastnictví v objektivním smyslu (vzhledem k majetku) v podobě termínu „vlastenství“ a vlastnictví v subjektivním smyslu (vzhledem k vlastníkově) jako „vlastnictví“, což však už nenašlo své následovníky.

Jako další můžeme uvést rozdíl mezi vlastnictvím a vlastnickým právem. Nejen laická veřejnost, ale také většina právníků užívala a užívá oba pojmy jako synonyma. V návaznosti na platnou úpravu (*ABGB*) mezi nimi nerozlišovala rakouská civilistika 19. století (zmiňme alespoň Antonína Randu, na kterého takřka celá pozdější literatura navazovala) a až na výjimky ani naše meziválečná civilistika. Převažující přístup naší právní vědy můžeme představit na názorech prof. Krčmáře, který v nejrozšířenější a nejrespektovanější prvorepublikové učebnici uvádí: „Připomenouti jest, že zákoník užívá promíšeně slov „vlastnictví“ a „právo vlastnické“ (*Eigentum, Eigentumsrecht*) a že ani neodpovídá zákonu ani nemá smyslu rozlišovati dva pojmy.“

Někteří představitelé meziválečné civilistiky se však přesto snažili oba pojmy odlišit. Jaromír Sedláček v práci *Vlastnictví a vlastnické právo* (1919) shrnuje: „Dosavadní naše práce v této kapitole byla destruktivní, snažila se dokázati, že pojem vlastnictví není pojmem právním, t. j. pojmem, plynoucím z právního řádu. Pravili jsme, že vlastnictví je určitý stav, dle něhož určitý člověk může libovolně užívati určitých předmětů vnějšího světa ke svým účelům, pravili jsme dále, že takový stav žádných právních norem nepředpokládá, naopak, že jim logicky i časově předchází, což i mnozí spisovatelé správně vycítili (např. Ihering, Randa atd.). ... Mělo se za to, že vlastnictví je instituce spočívající výhradně na právním řádu a tudíž tam, kde právní řád neuznává této instituce, že tam jí ani není. ... A tu má původ učení, že vlastnictví možno jediným dekretem ze světa zprovoďiti.“

Jak je z výše uvedeného citátu patrné, nešlo jen o terminologii, resp. o její zvědečtění či zpřesnění, ale sledovaná otázka měla také výrazné ideové pozadí. Byla to bezprostřední reakce na vývoj v Rusku po roce 1917 a na zásahy do vlastnictví pod vlivem komunistických myšlenek. Jaromír Sedláček k tomu dále dodává: „Přistoupí-li však čtenář na náš názor, že vlastnictví není žádným právem, že nemá s právem co dělati, pak asi bude skeptičtěji pohlížeti na možnost, že by tato tisíciletá instituce mohla se pouhou právní normou odstraniti. Spíše nahlédne, že je zde stejná chyba jako dříve: záměna důsledku s účinkem!“

Ve svých pracích (zvláště komentářích) se však Sedláček a další meziváleční civilisté vzájemnému zaměňování pojmů vlastnictví a vlastnické právo nevyhnuli. Zdůvodněním této nedůslednosti jsou jak komentované předpisy (*ABGB*), tak i úspornost při psaní textu.

Dále je nutné připomenout, že význam některých termínů užívaných meziválečnou právní vědou či jednotlivými autory nekoresponduje s jejich dnešním významem. V návaznosti na *ABGB* bylo v meziválečné éře vlastnictví v objektivním smyslu chápáno jako předmět vlastnického práva (§ 353) a vlastnictví v subjektivním smyslu jako oprávnění vlastníka (§ 354). Dnešní odborná literatura rozlišuje vlastnictví jako kategorii ekonomickou (společenská forma přivlastňování statků) a jako kategorii právní (ve významu vlastnického práva), dále vlastnické právo ve smyslu objektivním (jako soubor právních norem) a subjektivním (jako možnost chovat se normou vymezeným způsobem neboli jako soubor oprávnění). Pokud bývá vlastnictví od vlastnického práva v současnosti odlišováno, tak je vlastnictví považováno za předmět vlastnického práva.

Konečně je stále otevřenou otázkou, jak nazývat stav, kdy „určitý člověk může libovolně užívati určitých předmětů vnějšího světa ke svým účelům“ a který Sedláček označil jako „vlastnictví“. Někdy se v této souvislosti mluví o „držení“ či „držbě“. To je další velké téma, kterému se věnovala řada významných právních vědců, zejména Friedrich Carl Savigny nebo Antonín Randa. Už první vědecká práce Savignyho se týkala „sporného a nikdy nevyřešeného problému, totiž jakou právní povahu má držba, zda je skutečností, nebo právem“. V souvislosti s Randovým výročím se v jeho jubilejním sborníku z roku 1934 zabývalo problematikou držby hned několik meziválečných civilistů (Andres, Boháček, Dnistrjanskij a Swoboda). Prof. Rouček rozlišuje ve známém prvorepublikovém komentáři sociální stav „držení“ a právní stav „držbu“.

Výlučnost, nedílnost, nedotknutelnost? ↑

Tradičně bývá vlastnictví/vlastnické právo charakterizováno jako všeobecné právní panství nad věcí, což odkazuje až k římskoprávnímu *dominium ex iure Quiritum*. Někdy bývá zmiňována také jeho výlučnost či nedílnost. Přirozenoprávní učení, které výrazně formovalo kodifikace z počátku 19. století, povýšilo vlastnictví až na jakýsi prototyp (přirozeného) subjektivního práva: považovalo je za nedotknutelné a posvátné, jak příznačně hlásala *Deklarace práv člověka a občana*, a za „nejabsolutnější“, jak ho nazývá *Code civil*. Představitelé pozdější právní vědy se ostře postavili proti myšlence přirozeného práva a subjektivní právo a s tím i právo vlastnické naopak vrátili z nadpozemských ideologických výšin zpět realitě.

Právní věda je v jistém smyslu už tradičně rozpolcená – učí letité definice a charakteristiky o výlučnosti, nedílnosti a

nedotknutelnosti, ale současně dodává, že jsou dány pouze pojmově. Tradiční pohled na vlastnictví však byl v právním prostředí silně zažitý a současně jaksi „samozřejmý“. Právě v meziválečné éře se však někteří právní vědci odhodlali spojit již samotný pojem vlastnictví s jeho omezeností, což mohlo být vysvětlováno sociologicky i normativně. Nověji se pak k tomu odhodlal v učebnici občanského práva prof. Eliáš.

Problematické to je dále s tezí o „nedílnosti“ vlastnictví. Pro středověk bylo naopak charakteristické tzv. dělené vlastnictví, právo v socialistických zemích rozlišovalo vlastnictví podle subjektu, přičemž se preferovalo státní vlastnictví, ve většině právních řádů se odlišuje (dělí) úprava vlastnictví podle objektu (movitosti x nemovitosti, speciálně pak úprava vody či lesů). Za tím vším můžeme vnímat sociální podtext, resp. již zmiňovaný poměr jedince a společnosti.

Historická zkušenost také zcela jasně prokazuje iluzornost teze o tzv. nedotknutelnosti vlastnictví. Přesto nás zřejmě překvapí, že k narušení tradičních garancí ochrany vlastnictví u nás nedošlo po roce 1938, 1945 nebo 1948, ale už po roce 1918 v rámci tzv. první pozemkové reformy, kdy stát přerozděloval zemědělské i lesní pozemky (pravidelně za náhradu, i když jen částečnou, výjimečně však i bez náhrady, jako u majetku bývalé panovnické rodiny). V případě Československa se přitom nejednalo o nijak překvapivou záležitost ve smyslu zpochybnění dříve nabytých a garantovaných práv, protože pozemkové reformy byly v různých podobách provedeny ve dvaadvaceti státech Evropy, přičemž k nejrozsáhlejším docházelo v zemích na východ od Labe (zvl. Rumunsku a pobaltských zemích). Přesto je důležité si uvědomit, o jak zásadní zásah do soukromého vlastnictví v meziválečném Československu vlastně šlo. Týkal se téměř třetiny půdy (zhruba 4 mil. ha, z toho 1, 3 mil ha zemědělské) a časově zabíral téměř celé období první republiky – její počátek bývá spojován s vydáním tzv. záborového zákona v roce 1919 (č. 215 Sb. z. a n.) a závěr pak se zánikem Státního pozemkového úřadu v roce 1935. Po pobělohorských konfiskacích byl počítán za druhý největší zásah do pozemkového vlastnictví. Není náhodou, že „odčičňování Bílé hory“ se stalo na dlouhou dobu vděčným argumentem i floskulí. Kvůli pozemkové reformě navíc Ústavní listina z roku 1920 (zák. č. 121/1920 Sb. z. a n.) zakotvila také možnost vyvlastňování bez náhrady (§ 109). Tato úprava pak byla beze změny převzata i do tzv. Ústavy 9. května (§ 9), která byla přijata již po převzetí moci komunisty v roce 1948.

S mírnou nadsázkou je možné říci, že problematika vyvlastnění obecně a pozemkové reformy zvláště, se stala ústředním prvorepublikovým politickým tématem. To je dobře patrné na stránkách dobové meziválečné literatury, která je nejen rozsáhlá, ale i různorodá. Psali ji zástupcové několika politických a názorových proudů, obhájci zájmů šlechty, němečtí autoři dokládající národnostní nespravedlnosti a v neposlední řadě také právní teoretici. Vlastní názory na podobu pozemkové reformy se rozcházely. Jako základní se vyprofilovaly dva modely – model sociálně-demokratický (nižší hranice záboru, vytvoření a přiděly státním podnikům nebo družstvům) a agrárnícký (přidělování půdy zejména bezzemkům a rolníkům do vlastnictví). V rozhodující chvíli byl širokou veřejností prosazen poslední uvedený, což agrárikům umožnilo získat prostřednictvím Státního pozemkového úřadu rozhodující vliv na pozemkovou reformu a současně také silnou pozici po celou dobu trvání první republiky.

Z pramenů: ↑

K pozemkové reformě (manifest agrární strany k volbám v roce 1920)

„Soukromé vlastnictví, jeho práva a povinnosti.

Soukromé vlastnictví a jeho ochrana jest nám nejen požadavkem sociálně, nýbrž i národně kardinálním a nezadatelným. V soukromém držení půdy co největším počtem vzdělaných Čechoslováků vidíme jedině nesporné zabezpečení vlasti a národa československého. Jak rozumíme úkolům soukromého vlastnictví, dokázala naše rozhodující účast při reformě pozemkové. Ideu lásky k vlastnímu domovu, k rodnému krbu a půdě chceme vštípití statisícům nových nastávajících vlastníků půdy. Trvajíce na zásadě soukromého vlastnictví a soukromého podnikání prohlašujeme, že k zajištění zdravého uplatnění těchto zásad usilovati budeme o odstranění všech jejich výstřelků, ať již vyplynuly z historického násilí, nebo ze zneužití jakékoliv moci, a že se o to chceme zasaditi, aby napříště zamezeno bylo jakékoliv zneužívání a nadužívání hospodářské moci jednotlivcoví. Budeme upřímně podporovati všechny reformy, jimiž mají býti cestou klidného vývoje velká bohatství a velká hospodářská moc soukromá postaveny co nejvíce do služeb obecného blaha. Majetek má nejenom svá práva, nýbrž i povinnosti.“

Národní shromáždění republiky Československé v prvním desetiletí. Praha : Předsednictvo Poslanecké sněmovny a Předsednictvo Senátu, 1928, s. 153-154.

Vybraná literatura: ↑

ELIÁŠ, Karel. Vlastnické právo. Paradigmata českého pojetí pod zkušebním kamenem kontinentální právní kultury. *Právní rozhledy*, 2005, roč. 13, č. 22, s. 807-812.

FROLEC, Ivo (ed.). *Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti.* Uherské Hradiště : Slovácké muzeum, 1994.

HORÁK, Ondřej. Tzv. dělené vlastnictví v 19. a 20. století. (K proměnám chápání tradičního pojmu v domácí právní

vědě.) In *Dny práva – 2010 – Days of Law*. Brno : MU, 2010, s. 1513-1523. /CD-ROM a internet/

Týž. Katalog základních práv a svobod v tzv. prosincové ústavě z roku 1867 a v československé ústavní listině z roku 1920 se zvláštním zohledněním majetkového práva. (Teoretické aspekty, právní úpravy, aplikační praxe). In *Rakousko-uherské vyrovnání 1867 a jeho státoprávní důsledky v českých zemích a na Slovensku*. Ostrava : KEY Publishing s.r.o., 2007, s. 82-99.

Týž. První československá republika a ochrana vlastnictví. *Právník*, 2007, roč. 146, č. 2, s. 121-134.

KRČMÁŘ, Jan (ed.). *Randův jubilejní památník*. K stému výročí narození Antonína Randy vydala Právnická fakulta Univerzity Karlovy. Praha : PF UK, 1934

RANDA, Antonín. *I. Držba dle rakouského práva v pořádku systematickém. II. Právo vlastnické dle rakouského práva v pořádku systematickém*. Ed. Jiří Spáčil. Praha : Aspi, 2008.

SEDLÁČEK, Jaromír. *O vlastnictví*. Ed. Ondřej Horák. Olomouc : KTP PF UP v Olomouci, 2010.

Týž. *Pozemková reforma*. Pět civilistických úvah o zaboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se záborem souvisí. Brno : Barvič & Novotný, 1922.

Týž. *Vlastnictví a vlastnické právo*. Brno : Barvič & Novotný, 1919.

Výběr z pramenů a literatury /společný všem kapitolám/: ↑

Komentáře, judikatura:

BOHUSLAV, Josef Václav (ed.). *Sbírka nálezů nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních* od r. 1918.

PEŠKA, Zdeněk (ed.). *Československá ústava a zákony s ní souvislé*. Díl I-II. Praha : Československý Kompas, 1935.

ROUČEK, František, SEDLÁČEK, Jaromír (edd.). *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. Díl I-VI. Praha : V. Linhart, 1935-1937. /Reprint: Praha : Codex Bohemia, 1998./

SEDLÁČEK, Jaromír (ed.). *Vlastnické právo*. Komentář k §§ 353-446 všeob. obč. zák. se zřetelem ku právu na Slovensku a Podkarpatské Rusi platnému. Praha : V. Linhart, 1935.

VÁŽNÝ, František (ed.). *Rozhodnutí nejvyššího soudu Československé republiky ve věcech občanských* od r. 1919.

WEYR, František, NEUBAUER, Zdeněk (edd.). *Ústavní listina Československé republiky*. Její znění s poznámkami. Praha; Brno : Orbis, 1931.

Literatura:

HÁCHA, Emil, HOETZEL, Jiří, LAŠTOVKA, Karel, WEYR, František (edd.). *Slovník veřejného práva československého*. Sv. I-V. Brno : Polygraphia; R. M. Rohrer, 1929-1948.

HORÁK, Ondřej. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Příspěvek k poválečným zásahům do pozemkového vlastnictví v Československu v první polovině dvacátého století. Praha : Libri, 2010.

KLIMEK, Antonín. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Díl XIII. 1918-1929. Praha : Paseka, 2000.

Týž. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Díl XIV. 1929-1938. Praha : Paseka, 2002.

KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. Praha : C.H. Beck, 1995.

Týž. *Velké právní systémy*. Úvod do srovnávací právní vědy. Praha : C.H. Beck, 1996.

Kolektiv autorů. *Meziválečné Československo a Evropa*. Ostrava : KEY Publishing s.r.o., 2008.

KRČMÁŘ, Jan. *Právo občanské*. Díl I. Výklady úvodní a část všeobecná. 4. dopl. vyd. Praha : Knihovna Sborníku věd právních a státních, 1946.

Týž. *Právo občanské*. Díl II. Práva věcná. 3. dopl. vyd. Praha : Knihovna Sborníku věd právních a státních, 1946.

MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4. přeprac. vyd. Praha : Linde, 1010.

MALÝ, Karel, SOUKUP, Ladislav (edd.): *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918-1939) a jejich místo ve střední Evropě*. Sv. 1 a 2. Praha : Karolinum, 2010.

PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu*. Díl I-IV. 3. vyd. Praha : Lidové noviny, 1991.

SEDLÁČEK, Jaromír. *Občanské právo československé*. Všeobecné nauky. Brno : Čsl. akad. spol. „Právník“, 1931.

TILSCH, Emanuel. *Občanské právo*. Část všeobecná. 3. vyd. Praha : Spolek čsl. právníků „Všehrd“, 1925.

URFUS, Valentin. *Historické základy novodobého práva soukromého*. Římskoprávní dědictví a soukromé právo kontinentální Evropy. 2. dopl. vyd. Praha : C. H. Beck, 2001.

VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém: *České právní dějiny*. Plzeň : A. Čeněk, 2008;

WEYR, František. *Československé právo ústavní*. Praha : Melantrich, 1937.

Týž. *Soustava československého práva státního*. 2. vyd. Praha : F. Borový, 1924.

Týž. *Teorie práva*. Praha; Brno : Orbis, 1936.

Soubory ke kapitole

Užitečné odkazy

Klíčová slova

Přidání testu ke kapitole

Zvukové nahrávky (0)